

TALABALARDA LINGVISTIK INTELEKTNI SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK OMILLAR

Allanazarova Sadoqat Azimovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

sadoqatallanazarova1@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada talabalar shaxsida lingvistik intellektning shakllanishiga ta'sir etuvchi psixologik omillar tahlil qilingan. Shuningdek, lingvistik intellektni rivojlantirishda psixologik muhit, motivatsiya, individual o'ziga xoslik, kommunikativ kompetensiya va boshqa omillarning o'rni yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Lingvistik intellekt, motivatsiya, intellectual salohiyat, kommunikativ kompetensiya, til konteksti, barerlar, metakognitiv qobiliyat, emotsional barqarorlik.*

Zamonaviy ta'lim tizimida talabalarni har tomonlama rivojlantirish, ayniqsa ularning intellektual salohiyatini oshirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Garvard universiteti professori H.Gardner tomonidan ilgari surilgan ko'p intellekt nazariyasiga asosan, insonning intellektual salohiyati bir nechta yo'nalishda namoyon bo'ladi. Ulardan biri lingvistik intellekt bo'lib, bu – til vositasida fikrlash, tushunish, ifoda etish va boshqalar bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini bildiradi. Ushbu maqolada aynan talabalar lingvistik intellektining shakllanishida psixologik omillar qanday rol o'ynashi tahlil qilinadi. Lingvistik intellekt – bu insonning so'z bilan ishlash, fikrni aniq, mantiqan va ravon ifoda etish, eshitilgan yoki o'qilgan ma'lumotlarni anglash, yangi til va tushunchalarni tezda o'zlashtirish, shuningdek, muloqotda muvaffaqiyatli bo'lish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu intellekt turi G. Gardnerning Ko'p intellekt nazariyasi doirasida alohida tur sifatida ajratilgan bo'lib, aynan insonning lingvistik qobiliyati, so'z boyligi, til sezgirligi va ijodiy tafakkurini qamrab oladi. Talabalik yoshi inson hayotining eng faol intellektual, ijodiy va psixologik taraqqiyot davridir. Bu bosqichda nafaqat mutaxassislik fani, balki fikrlash uslubi, dunyoqarash, kommunikativ malakalar va muloqot madaniyati ham shakllanadi. Ayniqsa, xorijiy tillarni, xususan ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida talabalar o'zlarining lingvistik intellekt salohiyatini faol namoyon etadilar.

1.Motivatsiya va qiziqish: Motivatsiya – har qanday bilim olishning ichki itki kuchidir. Talabaning til o'rganish yoki nutqini rivojlantirishga bo'lgan qiziqishi, shaxsiy ehtiyoji (kelajak kasbi, muloqot, ilmiy izlanishlar) yuqori bo'lsa, lingvistik intellekt tez va samarali shakllanadi. Qiziqish bo'lmaganda, hatto eng samarali metodlar ham sust natija beradi.

2. Emotsional holat: Ijobiy emotsiyalar, o'ziga ishonch, o'z fikrini erkin ifoda etishdagi ruhiy barqarorlik talabani til va so'z bilan ishlash faolligiga kuchli ta'sir qiladi. Qo'rquv, xavotir, psixologik to'siqlar (masalan, auditoriya oldida gapirishdan cho'chish) esa lingvistik qobiliyatlarni cheklaydi.

3. Intellektual salohiyat va bilish jarayonlari: Talabani umumiy intellektual darajasi, xotira, tafakkur, diqqat, kuzatuvchanlik singari bilish jarayonlari lingvistik intellekt shakllanishining asosiy psixologik omillaridan biridir. Yaxshi rivojlangan eslab qolish, tahlil qilish, solishtirish qobiliyatlari tilni egallash va nutqni rivojlantirishni osonlashtiradi.

4. Ijtimoiy-muloqot muhiti: Oilaviy, do'stlik va talabalik muhiti, o'qituvchilar bilan muloqot sifati ham lingvistik intellekt shakllanishiga ta'sir etadi. Ochiq, erkin, so'z boyligiga e'tibor beradigan muhitda tarbiyalangan talabalar muloqotga kirishishda faolroq va o'z fikrini ravon ifoda eta oladi.

5. Shaxsiy xususiyatlar: Talabani ekstraversiya yoki introversiya darajasi (ochiqlik yoki ichki yopiqlik), tashabbuskorlik, kommunikativ qobiliyatlari ham lingvistik intellekt rivojlanishiga ta'sir qiladi. Ekstravert talabalar muloqotga ko'proq kirishadilar va tilga bo'lgan qobiliyatlarini amalda ko'proq namoyon etadilar.

6. Psixologik to'siqlar va barerlar: Ba'zi talabalar til va nutqga oid o'z kuchiga ishonchsizlik, tanqiddan qo'rquv, uyalish, psixologik stress tufayli o'z qobiliyatlarini to'la namoyon eta olmaydilar. Bunday to'siqlarni bartaraf etish uchun psixologik yordam, motivatsion treninglar, ijobiy muhit yaratish muhimdir.

Lingvistik intellekt rivojiga ijobiy ta'sir qiluvchi qo'shimcha psixologik omillar:

1. Ijtimoiy muhit va muloqot imkoniyatlari: Talaba til va nutqni ko'proq amaliyotda ishlatgan sari, lingvistik intellekti faolroq shakllanadi. Do'stlar, guruhdoshlar, xorijiy mehmonlar bilan muloqot qilish imkoniyati – til sezgirligini va so'z boyligini oshiradi.

2. Madaniy bilimlar va til konteksti: Tilni o'zlashtirish faqat grammatikani bilish emas, balki til orqasidagi madaniyat, mentalitet va turmush tarzini anglash orqali yanada chuqurlashadi. Bu jarayon ham lingvistik intellektni kengaytiradi.

3. Refleksiya va o'z-o'zini baholash: Talaba o'zining nutqiy faoliyatini baholash, tahlil qilish va takomillashtirish qobiliyatiga ega bo'lsa, u til o'zlashtirishda ancha yuqori natijaga erishadi.

4. Ijodiy yondashuv: Lingvistik intellekt ijodkorlik bilan chambarchas bog'liq. She'r yozish, hikoya to'qish, debatlar, esse va interaktiv mashg'ulotlar talabalar til va nutq qobiliyatini yanada rivojlantiradi.

5. Metakognitiv qobiliyatlar: O'z fikrlash jarayonini anglab yetish, qanday qilib tilni o'zlashtirayotganini tushunish va strategiyalarni ongli ravishda tanlash ham til o'rganishda muhim psixologik omillardan biridir.

Xulosa. Talabalik davrida lingvistik intellekt faqat tabiiy ravishda shakllanib qolmaydi, balki uni psixologik va pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy muhit, shaxsiy motivatsiya, emotsional barqarorlik va ijodiy faoliyat orqali muntazam rivojlantirish zarur. Ayniqsa xorijiy tillarni o'zlashtirishda lingvistik intellektning faolligi talabani muvaffaqiyat kalitidir. Talabalarda lingvistik intellekt shakllanishi ko'plab psixologik omillar bilan uzviy bog'liq: motivatsiya, emotsional holat, bilish jarayonlari, ijtimoiy muhit va shaxsiy xususiyatlar shular jumlasidan. Ushbu omillarni hisobga olib, talabalarning til va nutq qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan psixologik yondashuvlar, amaliy mashg'ulotlar va metodikalar yanada samarali natija beradi. Talabalarda lingvistik intellektning shakllanishida psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. Psixologik muhit, motivatsiya, shaxsiy xususiyatlar va kommunikativ kompetensiya til bilan bog'liq faoliyatni rivojlantirishda asosiy omillardandir. Ta'lim jarayonida bu jihatlarga e'tibor qaratilishi talabalar intellektual salohiyatining oshishiga xizmat qiladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Gardner, H. (1983). "Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences."
- Bu asarda lingvistik intellekt tushunchasi va uning xususiyatlari asoslab berilgan.
2. Vygotsky, L.S. (1978). "Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes."- Til va fikrlash, tilning psixologik rivojlanishdagi roli, ijtimoiy muhitning ta'siri haqida fundamental manba.
3. Leontyev, A.N. (1975). "Faoliyat, Ong va Shaxs." - Faoliyat yondashuvi va bilish jarayonlari asoslari.
4. Zimnyaya, I.A. (2001). "Pedagogicheskaya psixologiya."- Ta'lim psixologiyasi, til o'rganish va intellekt rivojiga oid nazariyalar.
5. Tajibaev, S. va boshqalar. "Psixologiya." (O'zbekiston) - O'zbek psixologiya adabiyotlarida ham psixik rivojlanish va til o'zaro bog'liqligi tushuntiriladi.
6. Jalolov J. (2012). "Chet tillarini o'qitish metodikasi." - Talabalarda til ko'nikmalari va intellekt rivojlanishining pedagogik jihatlari haqida.
7. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences.
8. Salomova, Z. (2021). Psixologiya asoslari. Toshkent.
9. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimida kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish konsepsiyasi, 2020.
10. Yunusova, D. (2023). Lingvistik intellekt va uning ta'limdagi roli. Ilmiy-amaliy jurnal.